

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2015

Trilogie Memesa – ukázky

Poznámka k výběru ukázek z trilogie Kiby Lumberg Memesa

Překládový výbor z trilogie Memesa, složené z románů Černý motýl, Roztrhaná křídla a Sametová noc, zahrnuje ukázky ze všech tří dílů. První díl, Černý motýl, začíná Memesiným dětstvím ve východofinském městečku Lappeenranta a představuje její rodinu: sourozence (starší sestru Signe, bratry Ranssiho a Aleksiho a nejmladší Tanju zvanou „Očička“) i matku Roosua a otce Viktora, rozporuplné postavy, které hrdince v mnohém imponují, ale zároveň ji omezují a nutí k tradičnímu způsobu života v romské komunitě. Memesa zažívá násilí doma i mimo domov, ve škole je šikanovaná dětmi i učiteli, ale sbližuje se s jednou nekonvenční učitelkou, která se jí snaží poskytnout zázemí, a také zjišťuje, že ani všechny romské ženy se nepodřizují svému osudu. Povzbudivým příkladem je Memesina teta, která je provdaná za sympatického finského muže a žije „gádžovským životem“; opačným případem je lesbicky orientovaná romská dívka Simppa, která končí sebevraždou. I Memesa se cítí jiná než ostatní romské dívky, hledá útočiště v přírodě a na konci prvního dílu, když zjistí, že jako třináctiletá už neunikne sexuálnímu zájmu mužů z romské komunity, utíká z domova do Helsinek.

Druhý díl, Roztrhaná křídla, navazuje na Memesin útěk z domova. Policie vrátí Memesu zpátky do Lappeenranta a dívka se dostane do dětského domova, kde zažívá další násilí. Násilí souvisí i s jejím prvním (hetero)sexuálním zážitkem a nakonec se Memesa dopouští násilí i sama, na spolužačce, která ji provokuje. Memesa se postupně zařadí mezi finskou mládež v Lappeenrantě, která ji občas bere mezi sebe, občas jí připomíná, že není jedna z nich. Memesa v této společnosti vyzkouší i drogy, sexuální sbližování s muži ji však neláká: čím dál víc si uvědomuje, že ji přitahují ženy. Chvilkové pocity svobody nachází v hudbě a umění. Rodina unese Memesu z dětského domova, ale jí se podaří utéct zpátky. Za spoluúčast při krádeži je pak převezena do dívčího domova neboli do polepšovny, kde potkává dětské prostitutky, ale i neromskou dívku, která obdivuje a miluje všechno romské a nakonec uteče s romským mužem. Z polepšovny se Memesa dostává konečně „na svobodu“ a najde si první zaměstnání. Stýká se i s rodinou, teď už v dobrém, a začne studovat internátní uměleckou školu, kde naváže první milostný vztah s dívkou. Za ní odjíždí na konci knihy do Helsinek, vztah je však podle všeho odsouzen k zániku.

Třetí díl nazvaný Sametová noc začíná částí, která patří chronologicky až na konec vyprávění: uznávaná umělkyně Memesa Grönlund přijíždí do „městečka svého dětství“, tedy podle všeho do Lappeenranta, instalovat výstavu svých prací. Součástí výstavy je i dílo, které odpovídá svým popisem instalaci „Černý motýl“ Kiby

Lumberg.¹ *Lappeenranta* je však Memese cizí a ona se vrací se do Helsinek. Další děj knihy se vrací do doby, v níž skončil druhý díl trilogie: Memesa je v Helsinkách, kde bydlí a nachází podporu u své kmotry, tanečnice Zaidy. Dostane místo praktikantky v dětské léčebně a přestěhuje se na ubytovnu. Nějakou dobu pracuje na oddělení pro postižené děti, kde ji šokuje přístup personálu k pacientům, což dá také jasně najevo; když se pak s ostatními praktikantkami a sestřičkami z legrace vozí na invalidních vozících, je jako jediná propuštěna pro nevhodné chování. Poté bydlí u známých a pracuje v parku na hřbitově; když však zjistí, že i v takovém zaměstnání se mužům platí víc než ženám, opět protestuje a opět přijde o práci. Znovu se nešťastně zamiluje, navíc nemůže najít bydlení, protože romskou nájemnici či podnájemnici nikde nechtějí a ti, kdo ji chtějí, očekávají místo nájemného jiné formy kompenzace; obtěžování se Memesa nevyhne ani v hospodě, kde nějakou dobu pracuje jako servírka. Další zaměstnání najde v nemocnici, na uzavřeném ženském oddělení, a opět je svědkyní nelidského zacházení s pacienty. Začne žít čím dál intenzivněji uměním, učí se tančit a zpívat, zpívá i na veřejnosti a věnuje se výtvarné tvorbě. Dostane se na umělecko-průmyslovou školu, nejprve na kurz tradičních romských ručních prací, má však možnost studovat i design, historii umění, malbu a později keramiku. Romští spolužáci ji napomínají kvůli tomu, že nosí kalhoty a mluví na veřejnosti „nevhodně“ o romské komunitě; po interview v televizi přivodí výhrůžky z řad rozzlobených Romů Memesině matce infarkt. I při koncertování se dostává do konfliktu s romskými muži. Je jí lépe ve společnosti spolužáků z řad většinového obyvatelstva a s nimi pak pokračuje ve studiu. Memesiny obzory se rozšiřují, začíná cestovat, pořádat výstavy, postupně se stává etablovanou umělkyní, účastní se Benátského bienále a později v Benátkách získá i tvůrčí pobyt. I nadále se vyjadřuje k romským záležitostem v médiích a při jedné příležitosti se k ní připojí i sestra Tanja, která se také rozhodla jít s manželem vlastní cestou. Memesin otec umírá. Memesa nenalezne štěstí v žádném ze svých vztahů, kniha a celá trilogie však končí popisem blíže neurčené slavnosti, na které Memesa dostane cenu za „mnohostrannou tvůrčí práci“ a obranu lidských práv.

Délka jednotlivých dílů trilogie má vzestupnou tendenci. V souborném vydání *Trilogie Memesa* má první díl (*Černý motýl*) 125 stran, druhý díl (*Roztrhaná křídla*) kolem 200 stran a třetí (*Sametová noc*) přibližně 250 stran. Vyprávění je chronologické, zároveň však působí jako sled oddělených epizod; ty vytvářejí jakousi mozaiku, jejíž každý kousek vypovídá něco podstatného o Memesině složitém hledání identity.

V originále je každý díl trilogie rozdělený na části označené římskými číslicemi. V těchto částech jsou kapitoly označené číslicemi arabskými; kapitoly jsou číslovány vzhledem k celku knihy, ne v rámci jednotlivých částí. Například první díl trilogie

1 Poprvé ji Kiba Lumberg představila v roce 2000, stala se i součástí její výstavy na prvním romském pavilónu na Benátském bienále v roce 2007 – fotografická dokumentace instalace viz např.: Junghaus Tímea, Székely Katalin (eds.): *Paradise Lost*. Budapest: OSI, 2007. K instalaci byl v časopise *Romano džaniben* publikován text Zoltána Becka (RDŽ 2011/1) – pozn. red.

Černý motýl *obsahuje celkem tři části a celkem dvaadvacet kapitol: I. část Černého motýla obsahuje kapitoly 1–6, II. část obsahuje kapitoly 7–15, a III. část pak kapitoly zbývající, tedy 16–22. Předěly v delších kapitolách jsou označovány hvězdičkou. V následujícím výběru je pak zachováno jak číslování částí a kapitol, tak i značení předělů. Pro zachování přehledu o výběrovosti následujícího představení trilogie Memesa jsou jednotlivé úryvky textu trilogie od sebe graficky oddělené značkou [-----]. Většina vybraných úryvků představuje ucelené textové úseky, případné výpustky jsou označeny [...].*

Jak je tomu u překladů textů s romskou tematikou obvyklé, i v díle Kiby Lumberg je velkým problémem převádění pojmenování Romů do češtiny. Autorka používá v originále v drtivé většině případů finské slovo mustalainen, doslova „ten/ta, kdo je černý/černá, začerněný/začerněná“ (finština nemá gramatický rod). Doslovný překlad asociuje slovo „černoch/černoška“, které má ovšem samozřejmě v češtině jiné konotace. Mustalainen, fungující jako substantivum i adjektivum, odpovídá v češtině (ač samozřejmě ne vždy, vzhledem k rozdílnému kulturněhistorickému a politickému kontextu) pojmenování „Cikán“; ve Finsku je však už delší dobu naprosto nepřijatelné, samozřejmě kromě situací, kdy je záměrně použije příslušník romské komunity. Specifický problém představuje používání slova mustalainen v historickém kontextu, například v souvislosti s postavením Romů v 19. století či s jejich literárními reprezentacemi ve starší literatuře. Pojmenování Rom odpovídá ve finštině substantivum/adjektivum romani (dříve i romaani), které se začalo používat už před sto lety, vžilo se však až v posledních desetiletích. Jako všude jinde, i ve Finsku se o pojmenování Romů vedly a vedou debaty na akademických i jiných fórech.

Všechny tři díly trilogie Memesa jsou psány v první osobě, vypravěčkou je romská dívka, později žena, která byla kritikou i čtenáři ztotožňována s autorkou. Především v částech trilogie popisujících Memesino dětství, neboli dobu, kdy nebylo pojmenování romani ještě rozšířené, používá vypravěčka ve svých promluvách a úvahách zásadně slovo mustalainen. Překládám je podle kontextu vyprávění jako Cikán/cikánský, v případě expresivního či ironického zabarvení, případně v promluvách členů Memesiny rodiny jako Cigán/cigánský, ale často také jako Rom/romský. Jak uvádí Jan Červenka ve studii o pojmenování Romů a možnostech jejich překladatelských převodů,² slovo jako anglické Gypsy či ruské Cygan neodpovídá zdaleka vždy českému Cikán, což platí i o finském mustalainen: „Každé slovo má ve svém jazyce svou vlastní historii, dynamiku vývoje, jeho významy včetně akcesorních se mění v čase a to vše se nekryje beze zbytku s ‚obdobným slovem‘ v jazyce jiném. Není ani důvod k tomu, aby tomu tak nebylo u pojmenování Romů. Naopak...“ (Červenka 2015: 342). Jak Jan Červenka dále připomíná, je samozřejmé, že při překládání nelze nic řešit mechanicky

2 Červenka, Jan. Cikán, Gypsy & Rom: dynamika pojmenovávání Romů v různých diskurzech. In: PODOLINSKÁ, T., HRUSTIČ, T. (eds.) 2015. Černo-bíle světy. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku. Bratislava: Ústav etnologie SAV, s. 324–345.

a u případů jako je tento je nutná obzvláštní citlivost vůči kontextu, v němž se dané slovo/pojmenování vyskytuje. Pojmenování Romů prošla a procházejí bouřlivým vývojem. Za cenné připomínky k překladatelským řešením tohoto problému děkuji Heleně Sadílkové, Pavlu Kubaníkovi a Ladě Vikové. A poslední drobnost: pojmenování pavilonu romských umělců na Benátském bienále je ponecháno tak, jak je uvedeno v originále, tj. „Lost Paradise“, i když romský pavilon na „skutečném“ Bienále v roce 2007 se jmenoval „Paradise Lost“.

Viola Parente-Čapková

Kiba Lumberg

Trilogie Memesa

(Memesa-trilogia. Turku: Sammakko 2011)

Musta perhonen (Černý motýl)

I./2

Obdivuju máminu sílu a odvalu. Je malá a zavalitá, ale svalnaté paže prozrazují, že má pořádnou páru. Jednou, když jsem šla domů, uviděla jsem ji, jak snožmo skáče uprostřed pískové cesty, jak si vyhrnuje rukávy až k loktům a funí. Všimla jsem si, že austin paní Tuulikki je ve škarpe. Máma došla k autu, chytla ho zepředu a s pořádným zaryčením je vytáhla na cestu.

Jako dvanáctiletá šla máma na statek Herrala dojit krávy a vařit panstvu. Tam se naučila číst. Pak pracovala jako telefonistka a servírka, mluvila finskou švédštinou a o romské zvyky se moc nestarala. Vštípili jí je až v době, kdy potkala tátu.

Do tátovy rodiny se máma přivdala jako devatenáctiletá a ještě když ji měly za cizinku, vrhly se na ni dvě nejobávanější ženské z celého rodu, s nožem a praskajícím bičem. Máma se nedala. Chytla bič a trhla jím tak, že ta, která s ním před tím mávala, se jak dlouhá tak široká natáhla na zem. Ta s nožem se zarazila, a tak ji máma taky složila. Vypráví se, že obě útočnice dostaly od maminky takovej vejřez, že se jim ze sukni jen prášilo.

„Čím větší baba, tím větší řacha!“ zakřičela za nimi ještě.

Máma se nikdy nepřizpůsobila všemu, co se požaduje po romských ženách, i voní jinak než ony. V létě, když se jiné ženské potí v krajkových kabátcích a těžkých sukniích, chodí máma po dvoře v blůze bez rukávů a lehké sukni. Chodí bosa nebo v bráchových starých botách, aby si oteklé nohy trochu odpočinuly.

Občas chodí máma do práce do místní továrny a vypadá legračně, když si zvedá dlouhou sukni a přehazuje ji přes tyč kola. Když si to drandí na kole a po straně se jí houpe taška se svačinou, vypadá jako jedoucí stan.

V máminých žilách proudí světlá i tmavá krev. Je krásná. Porovnávám její smetanovou pleť se svou nahnědlou kůží a dívám se, jak věší prádlo na šňůru, rudohnědé vlasy volně spletené do copu, a jak jí světlá pleť září na slunci. Mně na slunci vyrazí pihy. „Tetřeví bobky,“ říká máma. „Ty jsi zdělila z mé strany.“

Babiččin rod přišel ze Švédska, dva bratři rybáři přistáli ve svých člunech v Porvoo, každý tam popadl jednu romskou holku a oženili se s nimi. I mámina sestra je světlá, má světlé i oči a vlasy. Když jsem byla úplně malá, vzala mě jednou tajně za babičkou do Porvoo. Vzpomínám si, jak jsem se divila babiččíným

modrým očím, když plela záhony, oblečená jako staré finské ženy. Byla hubená a moc milá. Velký nos měla zahnutý jako papouščí zobák.

Babička měla o dvacet let mladšího muže, Cikána. Byl malý, sporrý, měl hlavu jako krychle a nepromluvil na mě ani slovo. Celou dobu jsem byla nervózní, protože jsem věděla, že bych tam vůbec neměla být.

Slyšela jsem od táty, že babiččin manžel se kdysi hodně dávno podílel na zabítí tátova otce. Tátův otec čekal jednoho podzimního rána na vlak na nádraží v nějakém malém městě. Byla mlha, zpoza nádražního rohu se vynořili čtyři muži a jeden z nich střelil dědečka do zad, takže upadl na perón a na místě zemřel. Táta doprovázel dědečka na vlak a všechno viděl.

[-----]

II./9

Táta se hrbí na židli u jídelního stolu, jak to má ve zvyku. Máma nese na stůl hrnec a nalévá mu do talíře polévku. Já si беру sama. „Nekapej na stůl!“ vyštěkne na mě máma. Zvedne malou Očičku do náručí a se svým pořád ještě naběhlým břichem se vrací k plotně.

Táta zachroptí a poškrábe se ve strništi na bradě. Lesknou se mu divně oči a jídla se ani nedotkne. Máma se na něho starostlivě dívá.

„Jez, proboha, jsi hubený jako lunt.“

Táta se usklíbne a nervózně na mě mrkne.

„Ochutnej tu polívku a pak ji budu jíst, až po tobě. Tahle ženská se mě pokouší otrávit, rozumíš?“

„Zbláznil ses?“

„Já že jsem se zbláznil? Mám oči, ne? Koukáš furt po jinejch chlapech!“

„Jako bych neměla dost tebe,“ vzdychne máma unaveně od plotny.

Táta se rozzuří: „Ty zmije jedna, zabiju tě, zabiju, ty kurvo zatracená!“

Vyskočí vztekle ze židle a vytáhne z pouzdra nůž, vrhne se na mámu zezadu a mává jí nožem u krku. Dítě v mámině náručí začne křičet. Máma strne, nehýbe se, jen oči má vyvalené a začne se jí třást brada. Bleskne mi hlavou, že nesmí umřít. Jedním skokem jsem v koutě, popadnu prázdnou láhev od kořalky, obejdu tátu a praštím ho flaškou zezadu ze všech sil do týla, až to zaduní. Zapotácí se, pustí nůž, sesune se na kolena a chytne se za hlavu. Máma začne ječet.

„Holka nešťastná, cos to udělala?“

Přihloupě se na ni dívám.

Máma chytne tátu v podpaží a zvedne ho na židli. „To je ale holka, tahle Memesa! Po kom asi bude?“ směje se táta a dívá se na mámu.

[-----]

III./21

Mámina světlá sestra z Porvoo přijela nečekaně na návštěvu i s naší Signe. Signe

vypadá jako duch. Zírá nepohnutě před sebe, zhubla na kost a chybí jí dva přední zuby. Dívám se na sestru a jsem otřesená, vypadá jak stará babka. A má zase moncla. I když je mámina sestra o hodně starší než Signe, působí jako mladší a pohlednější. Signe se právě narodil druhý syn.

„Už nemůžu,“ nařiká Signe.

„No vždyť takhle člověk žít nemusí, nechat se trápit od nějakého ubožáka! Svět je velký a širý, vždycky si můžeš vybrat někoho lepšího a nezůstat s tímhle,“ utěšuje ji teta.

Táta vrhne na tetu ponurý pohled a jde beze slova ven. Tehdy pochopím, že teta není podle táty slušná ženská, protože si vzala příjemného bílého muže a vede odvážné řeči.

Maminka utěšuje Signe a radí jí: „Napřed takhle řádí, ale na stará kolena se uklidní. A pak je za sebou táhneš jak balvan na saních.“

Přemýšlím o tom, že jestli tu zůstanu, bude mým osudem taky nějaký Cigán, který mě bude znásilňovat, týrat a vyrážet mi zuby. Budu rodit děti jedno za druhým a promarním celý život. Mrazí mě.

Začala mi růst prsa a dole mám už chmýří, takže cítím, že tu už nejsem v bezpečí. I maminka říká Signe: Musíš to vydržet, to je úkol ženy.“

Jdu do komory, už to nemůžu poslouchat. Teta jde za mnou, zapaluje si cigaretu a dlouho mě pozoruje. Stydím se za svoje tělo i před ní.

„Pořádně jsi vyrostla. Za chvíli z tebe bude ženská.“

„Až mi bude třináct, vypadnu odsud,“ vybafnu na ni.

„Musíš jít tak daleko, aby tě nenašli,“ pošeptá mi teta.

[-----]

Repaleiset siivet (Roztrhaná křídla)

I./6

Ráno se dozvím, že Rantáčka bude v děcáku i další noc. Mámuška přijede až v pondělí. Po večerce si vyndám ze skříně všechny šaty a zachumlám je na postel tak, aby se zdálo, že tam někdo spí. Vylezu na stůl a otevřu okno, pod kterým je požární žebřík. Slezu po něm na dvůr a vydám se do noci.

Brzy ráno vyšplhám po žebříku nahoru. Strčím do okna a když se otevře, vlezu dovnitř. Nejsem v místnosti sama. Na druhém konci je Rantáčka a výhrůžně se ke mně blíží.

„Takle se chodí domů?“ řekne a zároveň mi na obličej dopadne její těžká dlaň.

„Co šlíš, ty krávo!“ řvu a biju ji pěstmi do obličeje, až jí brýle poskakují na nose.

„Cigoško zasraná, ty mě budeš mlátit?!“

Rantáčka do mě buší svýma obrovským rukama, nic nevidím, ale vracím jí rány tak rychle, jak stačím. Jsem pohotová a ona je nemehlo, ale je taky silná.

Pokouší se jít mi těma svýma lopatama po krku. Povede se mi ji kopnout do břicha, až se zapotáčí. Doufám, že jsem se jí trefila do chlupů. Utíkám ke dveřím, vyrazím na chodbu a řvu jako o život: „Ranťačka mě praštila, mlátí mě, pomoc!“

Vidím, že kluci vycházejí z ložnic na chodbu. Běžím ke schodům. Ranťačka za mnou, ale kluci se jí staví do cesty. Ohlídnu se. Zahlídnu, jak se na ně Ranťačka vrhá.

Když se dostanu do přízemí, stojí přede mnou Aune. „Pro pána boha, dítě, vždyť jsi celá od krve!“ vykřikne.

Několik malých dětí se vzbudilo a když mě uvidí, začnou brečet. Aune je chlácholí. Odvede mě do kuchyně a utírá mi obličej namočeným ručníkem.

„Drž si ten ručník na obličejí,“ radí mi Aune a telefonuje manželovi. Domovník Möttönen přiběhne do kuchyně a Aune mu říká: „Běž nahoru, Rantaneová se tam pere s klukama.“

„Zavolejte policii. Ranťačka mě napadla,“ řeknu. Möttönen jde do přízemí. Mrknu do kuchyňského zrcadla. Mám roztržený oční koutek, z nosu mi teče krev a druhé oko je rudé a nateklé. Vidím, jak Tapo otvírá dveře kuchyně, ale Aune mu zastoupí cestu.

„Sem teď kluci nechodte,“ říká Aune. „Jděte se na pokoj uklidnit.“

Do kuchyně vchází Möttönen.

„Poslyš, Memesa má strašně rozbitý obličej, myslím, že je to na šití,“ říká Aune ustaraně. A tak mě Möttönen veze starou rozhrkanou ladou na polikliniku do ústřední nemocnice. Hlavu mám ovázanou ručníkem a na poliklinice se ptají, co se stalo. Stačím jenom otevřít pus, když Möttönen honem hlásí: „Memesa spadla ze schodů.“

„To teda není žádná pravda,“ řeknu.

„Teď budeš zticha, Memeso,“ řekne mi Möttönen. Doktorovi a sestřám řekne: „Dětský rvačky.“

„Lžeš!“ vyštěknu. Do prdele, myslím si. Nevěřila bych, že Möttönen je takový zrádce.

„Memeso, tohle vyřídíme v děcáku. Je nejspíš v šoku, mluví nesmysly,“ řekne pak doktorovi.

V noci se probudím, když se obrátím na břicho. Obličej mám bolavý na dotek. Slyším něčí hlas.

„To musí bolet, s takhle zřízeným ciferníkem se moc nevyspíš.“ To mluví Emilia. Posadím se na okraj postele a odpovím: „To teda fakt ne.“

Babička Emilia sedí v mém pokoji u stolu a kreslí něco na moje papíry. Má na sobě světlezelený šifonkový kabátek a olivově zelenou sametovou sukni. V uších se jí houpají velké zlaté kruhy, úplně jako by měla okolo hlavy jasnou svatozář.

„Tak, děvčičko,“ pokračuje, „teď aspoň vidíš, že v bezpečí nejseš nikde a u nikoho. Akorát když si člověk začne myslet, že bude u někoho v bezpečí, dostane přes držku. Bezpečí najdeš nakonec jediné sama v sobě. Musíš se jenom naučit důvěřovat sama sobě

a nikomu jinému. Věř mi, dítě drahý, vím, o čem mluvím. Nakonec je člověk v životě na všechno sám. Svý sny a touhy můžeš uskutečnit jen ty sama. Dospělí v tomhle děcáku jsou citoví a duševní invalidi. Ty se ale z tohohle všeho vylížeš. A teď šup do postele.“

Emilia zmizí a já usnu.

*

Ráno nejdu do přízemí na snídani, zůstávám na pokoji, schoulená na posteli. Někdo klepe na dveře. Posadím se a ptám se: „Kdo je?“

„To jsem jenom já, Aune, nesu ti snídani.“

Otevřu dveře. Aune si mě dlouho prohlíží.

„Dobré ráno, Memeso. Tady máš něco k jídlu. Paní ředitelka Helminenová se vrátila, máš k ní po snídani přijít. Teď se najez a tác přines do kuchyně, až půjdeš dolů.“

Přikývnu. Hlavu mám ještě celou bolavou. Posadím se k snídani. Piju čaj, ale chleba jíst nemůžu. Když se ho snažím kousat, vystřeluje mi bolest až do temene. Ani kaše se nedotknu. Najednou si všimnu, že mi někdo pokreslil papíry létajícími figurami. Lidské postavy poletují kolem žhnoucího slunce.

Zaklepu na Mámuščiny dveře a otevřu je. Naproti Mámušce sedí Rantačka. Má obličej samou modřinu a oteklý nos. Nožičky brýlí má slepené izolepou. Už se otáčím k odchodu, když Mámuška říká: „Jen pojď dál.“

Když si mě Mámuška prohlídne, prohlásí: „Ten tvůj obličej ale vypadá.“

„No jo, vrhla se na mě tady Rantanenová.“

„To teda není vůbec pravda,“ řekne Rantačka rozhodně.

„To teda je, vrhla ses na mě a mlátilas mě,“ vykřiknu.

„Tak si to teď vysvětlíme,“ říká Mámuška. „Je pravda, že jsi byla celou noc pryč, Memeso? A narařila jsi postel tak, aby se nic nepoznalo? Víš, že tu máme pravidla, která platí i pro tebe.“

„Ale Mámuško, to přece nikoho neopravňuje mlátit v děcáku děti. Rantačka tu zbila i jiný děti. A dělala i jiné věci.“

„Byla jsem ráno u Memesy v pokoji, zrovna když šplhala po požárním žebříku do okna. Když jsem jí řekla o našich pravidlech, začala mi vyhrožovat. Já chci přece pro všechny to nejlepší,“ říká Rantačka.

„Já že jsem se na tebe vrhla? Nebuď směšná! Dyť jsi velká a silná jako bejk. Co byste říkali, kdyby se dostalo do novin, že se tu mlátí děti? Mám známý novináře.“

„No tak, však se o všem dohodneme,“ řekne Mámuška. „Slečna Rantanenová teď odejde. A od téhle chvíle se bude ovládat.“

„Mámuško, takhle jsi to vyřešila?“ řeknu šokovaně.

Rantačka odejde. Je mi nanic, celá se třesu.

„Mámuško, jak tu můžeš mít takovouhle osobu? Má potetovaný ruce. Mámuško, byla Rantačka v kriminále?“

„Memeso, shovívavost k nepříteli je největší ctnost,“ řekne Mámuška. „Rantanenová měla moc těžký život. Vypovím ti její příběh, abys ji pochopila. Poznala jsem ji jako mladou dívku, když jsem jako dobrovolnice pracovala ve věznici. Je z malé vesnice

v kraji Savo, z chudých poměrů a její otec s ní zacházel moc krutě. Jako mladá přišla jednou domů pozdě z tancovačky a otec ji v opilosti málem umlátil. Matka jí nepřišla na pomoc, i když ji volala. Trvalo týdny, než se zase mohla postavit na nohy, a pak jednou v noci matku uškrtila. Za čas ji usvědčili a za vraždu svojí matky pak byla odsouzená. Když se dostala z vězení, vzala jsem ji sem do práce a jsem za ni zodpovědná.“

„Ale Mámuško, copak nechápeš, že se jí bojíme?“ ptám se.

Chci říct Mámušce o Paulovi, ale zadržnu se, jen na to pomyslim. Stejně by mi nevěřila.

„Memeso, Rantanenová je v jádru dobrá. Jen moc trpěla. Když lidé přijdou z vězení, jsou někdy nevypočitatelní, ale naším úkolem je ji chápat.“

„Není. Povím tohle všechno mým známým novinářům.“

„To nemůžeš, Memeso. Snaž se být milosrdná. Vyřídíme to tu sami mezi sebou. Copak nechápeš, že když to řekneš někomu zvenku, bude to mezi vámi ještě horší? A pak to může snadno dojít tak daleko, že už tu nebudeš moct bydlet. Ještě si s Rantanenovou promluvíme, aby se nic takového už neopakovalo.“

[...]

Někdo klepe. „Kdo je tam?“ zeptám se. Žádná odpověď. Jsme úplně potichu. Přiložím ucho ke dveřím a slyším těžké oddechování. Víím, kdo je za dveřmi. Ranťáčka. Stojím bez pohnutí s uchem přitisknutým na dveře. Pak slyším její těžké kroky. Vzdalují se. Kluci na mě koukají s vyvalenýma očima a já si uvědomím, že se bojíme všichni. Ranťáčka zabila svou mámu. Proč nezamordovala toho svého zasranýho fotra? Zdédila po něm krutost a podle toho se chová. Když zabila mámu, zabila tím i sama sebe.

[-----]

II./8

Na druhé straně ulice, vedle kiosku v parku u kostela, je místo, kde Cigáni prodávají kořalku. Obcháším kiosek velkým obloukem. Chodím do centra druhou stranou parku a pak z kopce, srdce až v krku, jen abych nenarazila na Kale. Srdce se mi svírá, když si uvědomím, co by se stalo, kdyby mě uviděl někdo z našich.

Vím, že se rodiče dozvěděli, že jsem byla vzatá do ústavní péče. Je to obrovská hanba, když se romské dítě chce odcizit svému rodu. Divím se, že si mě nepřišli z děčáku vyzvednout. Myslím, že tomu zabránili gádžové, úřady. Všichni Cikáni jsou vydaní na milost a nemilost úřadům, tak je někdy lepší se chovat pokorně. Kdyby začali vyhrožovat, můžou jim úřady vzít i byt.

[-----]

II./13

Druhý den ráno si na pokoji dávám věci do školního batůžku, když uslyším zdola hrozný randál. Špicuju uši. Z chodby jsou slyšet kroky více lidí a hlasitý hovor.

„Tam nemůžete jít,“ říká Mámuška.

„A to teda pudem,“ říká někdo hodně nahlas.

Zároveň někdo rozrazí dveře mého pokoje. Máma Roosa, brácha Aleksi a ségra Signe vrazí dovnitř.

„A teď, děvče, pošupajdiš domů,“ prohlásí Roosa.

„Nikam nepudu!“ křičím.

„Ale pudeš,“ říká Signe.

Hledám očima únikovou cestu. Vyskočím na stůl, bleskurychle otevřu okno a vyklouznu na požární žebřík. Lezu co nejrychleji dolů a Roosa řve ze všech sil z okna: „Chyťte ji, chyťte ji!“

Když dorazím dolů, čeká tam na mě brácha Ranssi. Čapne mě a pevně mě sevře. Kopu a snažím se mu vytrhnout, ale marně. Hergot, dostali mě.

Vidím tátu Vikiho, jak stojí opodál. Říká zarmouceně: „Ty moje holčinko, dyť sem mezi ty gádže nepatříš, patříš domů, holčičko moje milovaná.“

[...]

„Koukej, úřady nám přidělily takovejhle barák,“ říká Viki. „Je i tvůj, když budeš tady.“

„Tolik se nám po tobě stejskalo. Dyť jsi naše dítě!“ říká Roosa. „Máš bejt se svejma a žít jako všicky vostatní.“

„Cigánskej život,“ dodává Viki.

„Jestli chci žít jinej život, proč nemůžu žít tak, jak chci?“ ptám se.

„To nejde,“ říká Viki. „Z cigánskýho života se nedá odejít. Ty patříš k nám. Co řeknou ostatní Kale, když se budeš tahat s těma ubožákama a zavrhneš vlastní rodiče?“

Uvažuju, že tady sakra rozhodně nezůstanu.

„Dyť se teď máte dobře, k čemu mě potřebujete?“ ptám se.

„Holčičko, copak nechápeš, že na tebe spoléháme?“ říká Viki.

Tanja nese na stůl hrníčky, kafe, smetanu a bábovku.

„I Tanjuška tu s náma zůstala,“ chválí sestru Roosa.

Tanja na mě mrkne od prostírání. Má temné a smutné oči. Srdce se mi svírá, když si uvědomím, že Tanja je nešťastná. Proč nám hergot Viki a Roosa nedají volnost?

[...]

„Hele, Viki, zbytečně ze mě chceš udělat Kale holku. To se ti nepovede!“ vykřiknu.

„Ale ty jseš přece Cigánka!“ řekne Viki.

„Já? A co to je Cigán? Ví to někdo? Ani ty sám nejseš čistokrevnej,“ říkám.

„To nejsem, holčičko moje,“ říká Viki. „Ale vostatní Kale by se na tebe mohli vrhnout, když vypadáš takhle, když máš krátký vlasy a dlouhý kalhoty, dítě.“

„Vždyť víš sám, Viki, že všem se člověk nezavděčí,“ říkám.

„Však mě tahle banda už taky štve,“ řekne Roosa. „Hned člověku nadávají do gádžů, do bílejších zmetků, když s nima nesouhlasíš nebo si děláš věci po svém.“

„Koukej, Rooso, ty přece nemůžeš bejt jako jiný Kale. Vždyť jsi z gádžovský rodiny.“

„No jo, dyť já nejsem jako ty Kale tady,“ říká Roosa. „A ty jseš po mně, děvče. Jseš úplně jako já.“

„Memesa je i po mně a po mým rodu,“ pospíší si Viki. „Má čerta v těle zrovna jako moje máma Emilia. A do našeho rodu je i podobou.“

[...]

Slyším, jak se otvírají dveře od domu. Když vyjdu z kadibudky, stojí na schodech Roosa v dlouhé noční košili.

„Poslyš, děvčeko moje, probudila jsem se, nějak jsem cítila, že nejsi blízko mě,“ říká.

„Jsem tady, Rooso,“ říkám.

„To teda jsi, holčičko,“ usmívá se Roosa.

Ach ta Roosa. Tolik mě chce mít u sebe.

[...]

Já rodičům dokonce tykám. Ani to by se nemělo dělat, rodičům se vyká. Dělán rodičům před ostatními jenom ostudu. Ostatní Kale by mohli rodičům vytýkat moje nevhodné chování, protože se neřídím společnými pravidly a zákony.

Když romská holka vzdoruje rodičům nebo bratrům a nedá si říct, pomůže většinou bití. Vlastní názor se z tvrdohlavé holky většinou vytluče. Když na ni nestačí vlastní rodina, může ji pomocí výprasku ukáznit i jiný příslušník tmavého kmene. Pokud možno by to ale měl být příbuzný. Děvče má být ochotné posluhovat druhým a musí se oblékat určitým způsobem. Dlouhá sukně a ruce schované v dlouhých rukávech.

Je mi úzko. Nechápu, proč se má sakra udržovat násilím pohromadě takovéhle kmenové společenství, proč se mají věznit mladé holky a proč po sobě mají nechat šlapat. Ženské i holky mají povinnost udržovat za každou cenu způsob života Kale a pravidla, která zajišťují chlapům fešáckej život. Dospělé ženské si musí dávat velký pozor, aby dcery vychovaly tradičním způsobem. Když se to nepovede, obrátí se to proti matce a výprask dostane i ona, za to, že má tvrdohlavou dceru. Rákoska má být po ruce hned od začátku, aby z dcery náhodou nevyrostla nějaká lvice. Žena a dívka jsou zásadně nečisté. Dívka musí chránit a bránit svoje tělo, protože se předpokládá, že je terčem chtíče. Před čím mají ty nadělané sukně a živůtky s dlouhými rukávy chránit, když se děvče stejně musí nakonec ve všem podřídít chlapovi?

[-----]

Samettiyö (Sametová noc)

Tento příběh je věnován všem, živým i mrtvým, zvukům i tichu, vidoucím i nevidoucím, chodícím i nechodícím. Dívám se daleko za obzor oblohy a země, odkud už začíná probleskovat světlo. Jsem u cíle své cesty, přicházím domů.

[-----]

Jsem na oddělení číslo osm půl roku a za tu dobu se naučím, jak všechno chodí. Na ubytovně se seznámím s Tuulou, Irmou a Anneli a o volných dnech s nimi chodím po zábavách. Anneli a Tuula bydlí spolu. Někdy večer posedíme u vína a pak jdeme do hospody. Na Sturenkatu je diskotéka. Holky se před odchodem na diskotéku vždycky pořádně načančají. Taky jsem si koupila červené vinylové kozačky na podpatku, umělý kožíšek s leopardním vzorem a maluju se. Chci být jako ostatní holky. Chlapi si přicházejí popovídat, ale já nechci nic víc. Všimla jsem si, že ani Irma si na ubytovnu chlapy nevodí. Dost času trávím u ní na pokoji a někdy tam i přespím, protože Irma bydlí taky sama. Někdy spím vedle ní, ale nic sexuálního mezi námi není, i když mě vábí její oblá řadra i to ostatní. Moc se mi líbí, ale bojím se.

Snažím se být normální, jako ostatní holky. Jednou, když jdeme všechny na diskotéku na Sturenkatu, seznámím se tam s fajn chlápkem. Má nazrzlé vousy a světlé vlasy. „Šla by sis zatancovat?“ utrousí. Zasměju se. Tancujeme a pak pijeme koktejly. Chutná mi Modrý anděl a Vosa a vypiju jich za večer víc než dost. Holky z ubytovny po nás pokukují. Hlavně Irma se dívá nasupeně. Chlapi ji vyzývají k tanci, ale ona odmítá. Mám vztek, že neumím vyjádřit, co k ní cítím, a teď tu takhle blbnu na parketu s nějakým chlapem. Nakonec ho odtáhnou na ubytovnu a vyspíme se spolu. Pracuje jako hasič. Když je po všem, řeknu mu: „Hele, jdi spát do té volný postele, nebo jdi domů. Mně je hrozně slabo a špatně.“

Oblíkně se a odchází. Nepamatuju si ani, jak se jmenuje, ani nevím, jestli mi to vůbec řekl. Když odchází, zeptá se jenom, jestli se dostane ven z domu.

„Potřebuješ klíč. Počkej,“ řeknu a oblíknu se. Ve výtahu nemluvíme. Prohlídnu si ho trochu líp. Vypadá sklesle a dívá se na mě šedýma očima. To, že nemluvíme, mi vlastně nevadí. Hasič chápe, že oheň se nedá rozdmýchat násilím a že totéž platí i o citech. Vyprovodím ho k domovním dveřím a odemknu je. Je chladné zimní ráno. Řekne ještě: „Můžeš zase přijít příští sobotu? Budu tam.“

„Uvidíme,“ řeknu. „Jestli budu mít volno.“

„Jmenuju se Ville,“ řekne a zašklebí se, když se pokouší vykouzlit na tváři něco jako úsměv. „Jak se jmenuješ ty, už vím. Ahoj.“

Tiše odchází ulicí, s vypelichanou čepicí naraženou přes uši a zvednutým límcem kabátu. Pod nohama mu křupe sníh a mně se zdá, že mám v duši větší mráz, než je teď v zimě venku. Běžím dovnitř do výtahu, který připomíná rakev. Začíná se mi obracet žaludek, a když dojedu do šestého patra a podaří se mi otevřít dveře, utíkám rovnou zvracet na svůj záchůdek. Zavřu dveře, chci je zavřít přede všemi a přede vším, chci být pryč. Zvracím všechno, co jsem vypila, je mi hnusně a cítím se špinavá. Nakonec se ze záchodu dovleču do koupelny. Je mi fakt strašně. Smrdím zvratky a alkoholem. Z koupelny slyším hlasy a uvažuju, kdo tam teď může být. Vykřiknu leknutím, když zjistím, že je tam tmavá dlouhovlasá žena v županu a cáká si u umývadla vodu na obličej. Když zvedne hlavu, všimnu si, že je odněkud z Asie. Usměje se. Napadne mě, že jsem se zbláznila a mám vidiny. Řekne lámanou finštinou: „Neboj se.“

Pomyslím si, že jsem se snad úplně nezbláznila.

„Jmenuju se Yasuko, pracuju tady v Sofianlehto na pátém oddělení a bydlím tu.“

„Dobře, všechno v pořádku,“ řeknu. „Já jsem Memesa. Sorry, je mi špatně. Byla jsem s holkama na dýze.“

Zahlídnu se v zrcadle. Obličej mám jak pomalovaný válečnými barvami. Kolem očí mám takovou mazanici, že se sama sebe leknu. Je mi trapně. Vlasy mám rozčuchané jak z elektrického křesla. Ta druhá se na mě celou dobu usmívá.

„Asi půjdu do sprchy,“ hlesnu.

„To pomůže,“ řekne Yasuko. „Já jdu zase spát. Ahoj.“

Přikývnu a uvažuju, proč se celou dobu usmívala. Sama vypadám s rozmazanýma šminkama jako strašidlo. V horké sprše ze sebe smývám cizího chlapa, zvratky a alkoholové výpary. Co to do mě hergot vjelo, že jsem s tím týpkem začala takhle blbnout? Co si to pokouším nalhávat? Že mě jako ostatní holky zajímají chlapi? Nezájímají, do prdele! Tohle byl první, kterého jsem si sem přivedla, a poslední. Ať se ostatní holky domýšlejí, co chtějí. Už žádnému chlapovi nedovolím, aby na mě sáhnul. Můžu si s nima pokecat jako kamarádka, ale sebe jim nedám. Kdyby tak člověk mohl být sám sebou a nemusel se pořád hlídat. Ani se neumím přiblížit k ženě. Jsem v těchhle věcech stydlivá a neohrabaná. Irma, u které jsem byla i přes noc, je tak fajn. Je pěkně tvarovaná a hezká v obličeji. Ta si žádného chlapa na ubytovnu nepřitáhla. Odešla přede mnou.

Píchá mě u srdce. Zastranej život, táhne mi v horké sprše hlavou plnou kocoviny.
[-----]

II./12

Už jsem byla na praxi ve všech odděleních hlavní budovy. Teď musím projít odděleními druhé budovy. Jako první je na řadě oddělení číslo devět, kde jsou děti od tří do osmi let. Některé z nich trpí mikrocefalií, mají malé hlavy, nemůžou se hýbat ani samy jíst, jen leží v posteli. Jsou tam i takové, které jsou na tom líp, ty se přivazují přes den k židlím, protože se na nich jinak neudrží. Jiné děti trpí spastickou obrnou a mají ztuhlé končetiny. Některé mají tiky a část z nich má poruchy zraku. Některé děti s Downovým syndromem chodí, dokonce i rychle běhají, jiné se ale hýbat nedovedou nebo se hned unaví kvůli slabému srdci. Jsou tu i děti s hydrocefalií, s velkými hlavami, které mají bezvládné končetiny a zbytek těla ve srovnání s hlavou zakrslý. Hlavy se zdají v poměru k tělu tak velké, že člověk nechápe, jak takové bytosti můžou vůbec existovat.

Na oddělení je herna, kde bývám přes den. Zamiluju si hlavně Taaviho, chlapec s Downovým syndromem. Taavi je šibálek s rozježenými vlasy a modrýma šikmýma očima, vypadá jako lesní skřítek. Ani chvilku neposedí, je jako rtuť, pořád pobíhá sem a tam na křivých nožičkách.

Jednou objímám jednu holčičku se spastickou obrnou. Taavi je na druhé straně herny, dívá se na mě trochu podmračeně a říká: „Kele kele.“ Taavi používá

vlastní jazyk, protože neumí mluvit. Najednou mě něco praští do hlavy, až se mi zatmí před očma. Trefila mě tvrdá plastová figurka Mickey Mouse. Taavi má dobrou mušku. Občas hází hračky po ostatních, hlavně po druhých dětech, ale tentokrát jsem to schytala já. Naštvu se a vstanu z polštáře, které máme na podlaze.

„Taavi, okamžitě ke mně!“

Taavi se na mě dívá přimhouřenýma očima a pak se ke mně přisourá. Ohmatávám si čelo. Je na něm pořádná boule, která bolí na dotyk. Když ke mně Taavi dojde, řeknu: „Podívej se, cos udělal!“ Ukážu mu bouli na čele. „Hračky se nesmí házet, bolí to.“

„Kele kele,“ řekne Taavi a zvedne ruce s tupými prsty. „Kele kele kele,“ říká, rozběhne se přes hernu a kopne při tom holčičku s obrnou. To už zařvu.

„Stůj, Taavi! A okamžitě sem!“

Chlapec se zastaví, ale ke mně nepřijde. Jdu k němu a odvedu ho do kouta.

„Teď tu budeš stát, čelem ke zdi.“

A k mému velkému překvapení zůstane Taavi stát v koutě.

„Nesmíš kopat děti. Teď jsi byl moc zlobivý.“

Taavi se obrátí od zdi, v očích má otázku: „Tobě na mně nezáleží?“ Pak se zase obrátí čelem ke zdi. Když zvednu holčičku ze země a sevru ji v náručí, Taavi po mně pokukuje a vypadá nešťastně, jazyk mu visí z pusy a z nosu mu tečou nudle na našpulený horní ret. Ale zůstává stát v koutě. Za nějakou chvíli řeknu: „Taavi, už nemusíš stát v koutě. Pojď sem.“

Taavi běží ke mně a obejmeme mě. Holčička s obrnou si našla hadrovou panenku a hraje si na podlaze. Sedneme si na polštáře.

„Taavi je Memesin miláček,“ řeknu a utřu mu nudli. „Memesin usmrkaný mazlíček.“

Taavi mi dá pusku na tvář a otře ji pak ručičkou, pusinkuje mě a otírá a zase pusinkuje a směje se. „Kele kele kele,“ žvatlá.

Z Taaviho se stane můj chlapeček a pořád na něho mluvím.

[...]

Když Taaviho umyju, zvednu ho z vany a položím na podlahu. Zatímco hledám ručník, Taavi stačí srazit z poličky nízko nad zemí celou řadu kelímků s kartáčky na zuby. Zase na něho křičím.

„Taavi teď zvedne všechny ty kelímky a kartáčky a dá je zpátky na místo! Taavi dá každý kelímek a kartáček tam, kam patří, tam, odkud spadly.“

Taavi začne zvedat kelímky a kartáčky z podlahy a dává je na místo.

„Dobře, Taavi.“

Obejmu ho a začnu ho utírat. Nevím, jak dlouho nás otevřenými dveřmi koupelny pozoruje jedna ze sester. Slyším jen najednou: „To je neuvěřitelné, že Taavi ty kelímky a kartáčky sesbíral a dal je na místo.“

„No jo,“ řeknu. „Tyhle děti chápou a rozumí. Jenom se na ně musí hodně mluvit a opakovat pořád totéž, pak tomu začnou rozumět.“

Tahle sestřička je tu už pětadvacet let a má pocit, že když obstará to základní, jídlo, léky a hygienu, není už nic víc třeba. Taavi chápe hodně, ale neumí mluvit jako my.

Zůstávám na oddělení číslo devět o hodně déle, než je normální praxe, chtějí mě tam.

Poslouchám příběhy jednotlivých dětí. Jedno z nich je postižené od doby, kdy si jeho rodiče najali chůvu a ona dostala záchvat vzteku, když dítě plakalo. Zbila je tak, že mu poškodila mozek, i když bylo před tím úplně zdravé. Jsou tu i děti, na které jejich rodiče zapomněli. Nikdo za nimi nechodí. Rodiče jednoho z nich jsou lékaři. Postižené děcko zavrhlí. Je tu i jedna holčička s Downovým syndromem, která žila dřív s maminkou, ale ta vážně onemocněla a umřela. Když holčička přišla na oddělení, byla opožděná a smutná, plakala a toužila po člověku, který by jí poskytl bezpečí, po mamince. I ji si zamiluju, i když tu mám ráda všechny děti, cítím něhu ke všem. Všechny děti na oddělení rozumí tomu, když je k nim někdo laskavý a obejmě je.

Taavimu tečou nudle ještě víc než obvykle, kašle tak, až mu v krku píská. Upozorňuju na to sestru už několik dlouhých týdnů. Po noční se na něho jdu podívat. Je celý horký, má suchý kašel, nespí. Když k němu přijdu, chytne mě za ruku, dá si ji na tvář a dívá se na mě dlouho svýma modrýma očima, až mě píchá u srdce. Uvědomuju si, jak strašně mám toho malého kluka ráda. Chtěla bych ho odsud odvést, vzít si ho k sobě a starat se o něho. Políbím ho na rozpálenou tvářičku a jdu do kanceláře.

„Taavi potřebuje léky a ošetření. Má horečku a je nastydlý, má přece srdeční vadu,“ říkám.

„Jo, podíváme se na to,“ říká sestra.

Další den ráno, když přicházím na ranní, najdu Taaviho postel prázdnou. Při vizitě se dozvím, že Taaviho odvezli do nemocnice v Meilahti. Nemám slov.

[...]

Je tu i ta sestřička, Armi, která viděla, jak Taavi sbíral kelímky a kartáčky. V herně se jí zeptám: „Proč Taavi nedostal antibiotika? Proč nezačali Taaviho léčit dřív, když jste věděli, že je nastydlý? Říkala jsem to víckrát několika sestřičkám.“

„Však jsme na to reagovaly, ale podle staniční nebyl Taaviho stav akutní. Však on se tam uzdraví,“ odpoví mi Armi.

Zuřím a v duchu si říkám – je vám to úplně jedno. Nemá pro vás žádný význam, je přece stejně postižený.

[...]

Když po třídní dovolené přijdu na oddělení na večerní směnu, jdu hned na Taaviho pokoj. Postel je pořád prázdná, je převlečená a i přehoz je nový. Službu mají Yasuko a Armi.

„Víte něco o Taavim?“ ptám se.

„Taavi umřel,“ odpoví Armi vážně.

Ztuhnu. Vlastně jsem věděla, že se Taavi nevrátí. Pamatuju si Taaviho pohled, když jsme se viděli naposled. Běžím na záchod pro personál a brečím. Na večerní

vizitu přijdu pozdě, se zarudlýma očima. Během služby dělám všechno, jak nejlíp umím. V duchu si říkám, že chtěli, aby Taavi umřel.

To odpoledne mi otevře oči a pochopím, že tahle léčebna tu není pro postižené děti a dospělé, ale pro zaměstnance. Především pro ty, kteří tam strávili dlouhá léta a kteří se snaží vychovat z praktikantů a praktikantek takové, jako jsou oni sami. Je profesionalita totéž co nelidskost? Život handicapovaného člověka má cenu jenom proto, že někoho zaměstnává, a jeho smrt nemá žádný význam.

[-----]

III./27

Někteří z účastníků kurzu neumí vůbec romsky. Já docela umím, vyrostla jsem přece v tradiční romské komunitě, kde byla romština nedílnou součástí každodenní komunikace. Na hodinách romštiny je divná atmosféra. Knihy mají jen romští učitelé a někteří z nich jsou nábožensky založení. Knihy v romštině jsou zahaleny rouškou tajuplnosti. Ti sektáři nás žáky zapřísahají, abychom knihy neukazovali nikomu z gádžů. Knihy jsou ostře střežené a musíme slíbit, že nebudeme slovníky a slabikáře nikomu půjčovat. Kdo slíbí, knihy dostane. Romština je tajný jazyk, který učitelé buší žákům při hodinách do hlavy. Je z něho užitek hlavně při obchodování, aby gádžové nevěděli, co si Cigáni povídají.

Naučím svoje nejlepší kamarády základy romštiny, protože chci sama jazyk co nejvíc používat. Občas z toho plynou legrační situace. Suski, Petteri a Eeva rozumí, když se před nimi mluví romsky a tajuplně se při tom usmívají. Kale si myslí, že mí kamarádi ničemu nerozumí – a Suski, Petteri a Eeva na sobě nedají nic znát.

[-----]

III./32

Po tom večeru pochopím, proč jsem pro Cigány něco jako červený hadr. Nehodlám se podřídít pravidlům smečky a to je rozčiluje. Nehodlám se nechat zadupat do země, nehodlám být obětí. Chci najít svou hvězdu a následovat ji. To mi stačí, ale pro ně je to příliš. Hlavně pro spoustu ženských. Romské ženy se podřizují a svoje podřízení přijímají. Tak to má být. Obléknou si vězeňský oděv a smíří se s osudem. Já jim připomínám, že existuje svoboda. Vzduchu zákonům smečky a nestydím se za svou tělesnost. Zahořklé ženy to zraní a rozběsní, nemůžou se na mě ani podívat. Musí vypočodovat ze sálu. V očích romských mužů jsem zas kurva, která vyzpěvuje na jevišti.

[-----]

IV./36

Moje výstavy mají odezvu a hodně lidí je chválí. Helsinky jsou ovšem velké město a umělců je tu spousta. Prorazit je těžké.

Část Romů kritizuje moje umění dokonce i v novinách. Pořád ty stejné kecy od těch chytrých helsinských Cigánů, kteří přemýšlejí vlastní hlavou a zakládají

kulturní svazy ve jménu náboženských a komunistických idejí. Urážím jejich zvyky a pravidla romské kultury tím, že maluju spoře oblečené postavy, i tím, jak se oblékám já sama. Oblékám se jako kdokoli z většinového obyvatelstva.

[...]

Bojím se konfrontací a hádek. Když mě někde poznají a všimnou si, že na sobě nemám cikánskou sukni, může mě nějaký chlap s kotletami napadnout a zmlátit, protože ženská nesmí chodit ostříhaná a v kalhotách. Pravidla jsou přísná. Strach ve mně pořád doutná, i když to nedávám najevo.

[-----]

IV./38

Hned jak se vrátím z Maďarska, volá mi na mobil sestra Tanja. Jsem doma, na řadě je ranní rutina, sedím na záchodě.

„Chěla jsem ti dát vědět, že táta teda umřel. Usnul navždycky. Jedu teď do Lappeenranta, do špitálu. Mám s sebou vlněný fusekle. Natáhnu mu je.“

Zadržuju slzy a polykám.

„Jen mu je natáhni, ať mu není zima.“

„Drž se, ségřinko,“ říká sestřin hluboký melodický hlas.

Usnul. Umřel navždycky. Sedím strnule na míse, jako v mrazu v kadibudce, zmrzlá na rampouch. Podivné ticho se plíží dovnitř všemi škvírami a štěrbinami, jako by padala noc, i když už je dávno ráno. Jdu do sprchy. V tichu není slyšet zvuky a ve tmě nesvítá. Nikdo neslyší, jak pláču, ani já sama.

[-----]

IV./41

Když nasednu do letadla, jsou v zavazadlovém prostoru vysoké kožené boty a pytel finské hlíny. Letadlo nabírá rychlost a odlepuje se od země. Jak krásný pocit svobody. Zároveň mě v krku a na prsou tlačí pláč, stesk po tátovi. Polykám ho a dívám se z okénka, jak stoupáme do oblačné vaty.

Vezu si s sebou známou, Minnu, aby mi dělala na cestě společnost. Minna je velká silná žena, jako finský dům z neotesaných trámů. Nemá ponětí o mých myšlenkách a já s ní o nich ani nechci mluvit, ale je nadšená z cesty.

[...]

Po snídani jedeme všichni vaporetem do Palazzo Pisani instalovat výstavu romského pavilonu Bienále. Romští umělci se účastní Beinále poprvé. Benátské bienále je jako Noemova archa, kde jsou vystavené práce umělců z různých zemí, a teď se tedy účastní i Romové. Z věcí, které jsou k vidění ve finském pavilonu, mi utkví nejvíc instalace člunů mé známé Pirity: mezi různobarevnými skleněnými střepy se houpe člun, ve kterém je trochu vody. Z instalace vyzařuje severské ticho a zároveň síla.

[...]

Přijde mi, že jsme jako jedna rodina, umělci a všichni ostatní. Přecházíme náměstí San Marco k Palazzo Pisani, který je na Calle Delle Erbe. Míjíme menší mosty a domy, z nichž některé vypadají zchátrale, ale tady to nevadí. Tady to patří k věci, domy nakloněné na stranu, jakoby cik cak. Je horko a chvílemi mám pocit, že se začnu dusit. Jsem z vedra celá oteklá, hlavně v obličeji, a tělo mám jak spařený vepřík. Minna si zpoza slunečních brýlí pozorně všechno prohlíží. Konečně jsme na místě. Na zdi domu je velký barevný plakát, na kterém je napsáno „Roma Pavilion, Lost Paradise“. Dům je ovšem opravdový palác, s velkými okny a balkony.

Šukarno vede celou karavanu dovnitř. Stoupáme po schodech, šplháme výš a výš celí zpocení. Jak kdyby se schody v každém patře zužovaly. Pak se před námi otevře pohled do velkého sálu a následují místnosti jedna za druhou. Úžasně místo! V paláci jsou i dvě koupelny a v nich vany. Z oken je výhled na kanály a je vidět různá zákoutí teras na střechách domů. Lidé jsou tu už v plné práci. Šukarno a jeho pomocník uvádějí každou umělkyni či umělce do místnosti, kde mají být jejich díla. Stěny jsou potažené různobarevnými látkami. Je tu červený pokoj, modrý, žlutý, růžový a bílý.

Moje instalace a ostatní práce mají být ve velkém sále. Boty a hlínu mám ještě v batohu. Táhla jsem je přes půl Benátek. Lidé se hemží jak v mraveništi. Cítím se tu jako cizinka, dokud ke mně Klaudia nepřivede kudrnatého podsaditého muže. Na zahnutém nose se mu houpají kulaté brýle a v koutcích pronikavých světlých očí má vějířky vrásek, od smíchu.

„Tady je mistr István. Bude instalovat Černého motýla,“ představuje mi muže Klaudia.

Dřevěné i kovové části mé instalace už dorazily a leží na podlaze sálu, připoutané k sobě páskou.

„Ale kde je sukně?“ ptám se.

Klaudia se ptá maďarsky Istvána a on říká, že neví. Zachvátí mě malomyslnost. Najdeme Šukarna. Jde zjistit, co a jak. Velká dřevěná bedna zůstala omylem ve skladišti Severského pavilonu a dnes už ji sem není možné dopravit. Takže zítra. Já, Minna, István a Klaudia začínáme dávat instalaci dohromady.

„Ta sukně tu měla být. Teď to skládáme jakoby od konce,“ říkám Klaudii a Minně. „Ale nějak to zvládneme.“

Prohlížíme i mé obrazy, jak by všechno nejlíp fungovalo, co se hodí k čemu. Každý z umělců a umělkyň se soustředí na svou místnost, na svoje práce a jejich instalaci. Šukarno zdobí slavnostně látkami a květinami celý palác, včetně chodeb a záchodů. V přízemí jsou prostory pro tisk, kde bude pracovat Šukarno a ostatní organizátoři. Všichni mají co dělat.

Když se vrátíme do Lida, jsem uondaná, i když jsem se vlastně nijak nenadřela. Jsem v podstatě samotářka. Davy lidí v Palazzo Pisani mě unavují. Všimnu si, že i Minna je vyčerpaná. Beze slova fotí mobilem.

[-----]

Jsem v pracovně, tiše si broukám a dívám se na sebe v zrcadle. Trochu jsem se namalovala a naplácala si vlasy gelem. Nikdo by podle obličeje neuhádl, kolik mi je, nevypadám na to, že je mi přes čtyřicet, i když jsem starší. Z očí mi vyzařují jiskřičky humoru, přes všechny starosti a trable. Oblékla jsem si to nejlepší, co mám. Trochu po italsku, černobíle, jednoduše. Proč mě Helena-Maria nechtěla? V poslední době jsem měla sebevědomí na nule. Teď jsem se začala sbírat, když jsem Helenu dlouho neviděla a nikdo se ke mně nechoval chladně a odmítavě. Pontus cítí, že někam jdu a neklidně pobíhá sem a tam.

„Hele, zlato, Lissu si tě za chvíli vyzvedne. Budeš teď u Lissu. Já přijdu nejspíš až pozdě.“

Někdo klepe na skleněné dveře. Je to Lissu. Jdu otevřít.

„Ahoj. Díky, žeš přišla, a díky, že si toho klučíka vezmeš.“

„Rádo se stalo. S Pontusem je to hračka.“

„Hele, Pomppu, přišla Lissu! Dám ti pro něj jídlo.“

„Nemusíš. Koupila jsem mu pamlsky.“

Podám Lissu Pontusův kabátek, vestičku a vodítko.

„Buď klidná, my to zvládneme.“

Pontus se na mě podívá a já ho vezmu do náruče.

„Teď budeš s Lissu. Zítra si pro tebe přijdu.“

Lissu si odvádí pejska ven.

*

Všude okolo mě jsou dobře oblečení lidé. Zdravím známé, беру si ze stolu sklenici bílého a opatrně usrkuju. Z reproduktorů se line uvítací řeč. Všichni se k podiu nevejdou. Pak uslyším něco podivného. Nejdřív nemůžu věřit svým uším, ale pak je moje jméno slyšet znovu a hlasitěji. Protlačím se davem. Někteří lidé mi poklepávají na rameno a blahopřejí. „Kde jste, Memeso Grönlund?“ je slyšet z reproduktorů. Jsem už u podia, lidé mi ustupují z cesty a já mávám.

„Tady jsem.“

Lidé začínají tleskat.

„Tak pojdte sem na podium, Memeso,“ říká ředitel, sympatický muž, se kterým jsem se setkala na Benátském bienále, a podává mi ruku. Na podiu jsou i další usměvavé tváře.

„Takže – dovoluji si oznámit, že cena byla udělena vám, Memeso Grönlund, za vaši mnohostrannou tvůrčí práci. Vyjádřila jste obrazem i slovy věci, o kterých je těžké mluvit, myšlenky týkající se lidských práv a práv dětí.“

Jsem tak překvapená a zmatená, že mi připadá, že se na sebe dívám zvenčí. Mechanicky přebírám obálku a květiny, přijímám objetí. Usmívám se a klaním.

„Děkuji. Díky vám se moje umění stalo viditelným. Všichni si zasloužíte nějakou cenu. Děkuji vám všem,“ říkám a ukláním se. Když zase zvedám hlavu a oči, cítím silnou ránu, jako by mě něco praštilo do prsou. Rána je tak silná, že padám nazad. Cosi temného a olejnatého se rozlévá všude kolem a vrhá hluboký stín. Snažím se to zastavit, zabránit té černotě, aby mi zakryla světlo. Nechci, aby zmizelo.

Z finštiny přeložila Viola Parente-Čapková